

BITWA POD KALISZEM 13 LUTEGO 1813 R.

Streszczenie:

W dniu 13 lutego 1813r. odbyła się bitwa pod Kaliszem pomiędzy rosyjskimi wojskami dowodzonymi przez generała lejtn. barona Ferdynanda von Wintzingeroda (1770-1818r.) a wojskami napoleońskimi, w skład których wchodziły oddziały saskie, francuskie i polskie Księstwa Warszawskiego oraz innych narodowości pod dowództwem Szwajcara gen. dyw. hr. Jana Ludwika Reyniera (1771-1814r.).

Bitwa pod Kaliszem nie została rozstrzygnięta do końca, poważnie zachwiała lojalnością wojsk saskich do idei napoleońskiej. Kalisz przez ponad miesiąc od 24 lutego do 6 kwietnia 1813r. pełnił rolę kwatery głównej dowództwa armii rosyjskiej, będąc zarazem jednym z ważniejszych miast europejskiej polityki. Bitwa 13 lutego 1813r. pod Kaliszem na ziemiach Księstwa Warszawskiego, w której walczyli: Francuzi, Włosi, Polacy, Holendrzy, Niemcy oraz Hiszpanie pod dowództwem Szwajcara, przeciwko Rosjanom dowodzonym przez Niemców, odzwierciedlała skomplikowane stosunki polityczne oraz złożone koleje losów ludzkich oraz oddalała odzyskanie niepodległości przez Rzeczpospolitą.

Słowa kluczowe: bitwa, Kalisz, wojska rosyjskie, wojska napoleońskie, gen. lejtn. baron Ferdynand von Wintzingerode, gen. dyw. hr. Jan L. Reynier

Mija 200 rocznica bitwy w dniu 13 lutego 1813 r. w otwartym polu na ziemiach pod Kaliszem, wpisującej się w szereg dramatycznych potyczek i bitew, które wypchnęły wielką dawną Armię Napoleona poza Królestwo Warszawskie. Ostatnia bitwa pod Kaliszem, w której z rosyjskimi wojskami dowodzonymi przez dwóch z pochodzenia wittenberskich generałów, walczyły oddziały saskie, francuskie i polskie oraz innych narodowości, pod dowództwem Szwajcara. Nie można także zapomnieć bitwy stoczonej 29 października 1706 r. z udziałem około 50000 żołnierzy na polach Kościelna Wieś w ramach wojny domowej (zwycięskiej przez Augusta II) między sasko-polsko-rosyjskimi sprzymierzeńcami pod wodzą Augusta II a wojskami polskimi i szwedzkimi, gen. Arvida Mardefelda walczącymi po stronie Stanisława Leszczyńskiego. W tamtych latach z państwem saskim Rzeczpospolita współistniała przez dziesięciolecia panowania obu Augustów oraz nie sposób zapomnieć, że po klęsce powstania listopadowego po 1831 r. Polacy znaleźli życzliwe schronienie w Dreźnie czy Lipsku.

W roku 1811 Kalisz liczył około 8300 mieszkańców, należąc do większych miast Księstwa Warszawskiego. Najważniejsze znacznie dla obronności Kalisza miały budowle, znajdujące się w pobliżu północnych i wschodnich granic miasta. Granice miasta wyznaczała prawa odnoga rzeki Proсны, most i brama toruńska. Na południowy zachód od Tyńca w kierunku miasta trakty prowadzące do Kalisza w dwóch miejscach przecinały starorzecze Proсны i łączyły się z sobą na przedmieściach. Duże znaczenie strategiczne miały także Winiary, leżące przy trakcie warszawskim w kierunku do Opatówka.

Wojskami napoleońskimi a mianowicie: VII Korpusem pod Kaliszem dowodził Szwajcar – gen. dyw. hr. Jan Ludwik Reynier (1771-1814 r.). W kierowaniu działaniami VII Korpusu Reyniera wspierali zdolni generałowie sascy a mianowicie: 21. dywizję piechoty prowadził Karol Krysztian Erdmann von Lecoq i 32. rezerwową dywizją piechoty dowodził gen. dyw. baron Piotr Durrutte'a oraz rezerwową artylerią płk. Hoyeza i Awangardą gen. mjr von Gablentza. Oddziały Reyniera, w walkach pod Kaliszem, wspierane były przez reorganizowane w tym czasie jednost-

ki polskie Księstwa Warszawskiego a mianowicie: brygadę piechoty gen. bryg. Edwarda Żółtowskiego (ur. 1775 r., por. w powstaniu kościuszkowskim, legionista, uczestnik bitew nad Trebią, pod Novi i Mantaną, w 1809 r. pod Raszynem i Sandomierzem, uczestnik kampanii 1812 r.) składającą się z 2. pułku piechoty zaliczonego do elity armii Księstwa Warszawskiego (pułk uczestniczył w bitwach pod Smoleńskiem, Borodino, Czirikawem i Woronowem), dowodzonego przez mjra Szymanowskiego, w skład którego wchodziły 2 bataliony oraz 7. pułku ułanów płk Zawadzkiego, zaliczanego do słabo wyszkolonych jednostek jazdy, składającego się z 4 szwadronów oraz z oddziału krakusów. Warto zwrócić uwagę, że w pułku oprócz mjra Szymanowskiego wysoką rangą cieszyli się: ppłk Ludwik Bogusławski (uzyskał awans od Napoleona pod Smoleńskiem), ppłk Stanisław Trębicki oraz kapitanowie: Wybranowski i Karol Zieliński. W tym czasie główna kwatera wojska polskiego ks. J. Poniatowskiego znajdowała się w Piotrkowie. Ogółem w Korpusie VII Wielkiej Armii gen. dyw. hr. Jana Ludwika Reyniera wraz z oddziałami przydzielonymi znajdowało się: około 20 szwadronów, 26 batalionów piechoty oraz bateria artylerii: 1 konna, 5 polowych, 2 półbaterie pułkowe, łącznie 8 armat 4-funtowych, 40 armat 6-funtowych, 14 granatników 8-funtowych, razem 62 działa, natomiast pod bronią było 12441 żołnierzy.

Rosjanami pod Kaliszem dowodził gen. lejtn. Baron Ferdynand von Wintzingerode (1770-1818 r.) który zgodnie z rozkazem feldmarszałka Kutuzowa z dnia 5 stycznia 1813 r., przejął dowodzenie 16 stycznia 1813 r. W skład korpusu rosyjskiego dowodzonego przez barona von Wintzingeroda wchodziły tzw. Awangarda (ilość żołnierzy 3839), Oddział ppłk Dawydowa (500), Dywizja gen. mjr Łanskoja (3339), II korpus piechoty gen. lejtn. Księcia Eugeniusza Witemberskiego (2900), Korpus rezerwowy gen. mjr Tuczkowa II (8981), Piechota gen. mjra Bachmatiewa (5929), Pontonierzy (294). Ogółem w korpusie gen. lejtn. Ferdynarda von Wintzingerode znajdowało się: 40 szwadronów kawalerii, 40 batalionów piechoty oraz baterie artylerii: 11 konna, 2 pozycyjne, 2 lekkie + 9 dział. Łącznie 69 dział, natomiast pod bronią było 15770 żołnierzy.

Przewaga Rosjan nad wojskami napoleońskimi wynosiła niespełna 2 tysiące żołnierzy. W podstawowej broni - piechocie pomimo mniejszej ilości batalionów, oddziały napoleońskie miały przewagę. Natomiast w artylerii stosunek sił był porównywalny ale w kawalerii Rosjanie mieli widoczną przewagę. Wieczorem 12 lutego Reynier wraz ze sztabem VII Korpusu przybył drogą z Koźminka do Kalisza. Do miasta jako pierwsze wkroczyły jednostki 32. dywizji piechoty rezerwowej. W nocy z 12 na 13 lutego do Kalisza weszła brygada gen. Devauxa i parki dywizyjne. Kolejne oddziały dywizji dotarły do Kalisza rano i około południa 13 lutego. Brygada gen. Jarry zatrzymała się na przedmieściach Tyńca, natomiast żołnierze płk. Maury zajęli Skarszew. W krótkim czasie po nich pod Kaliszem znalazły się oddziały piechoty saskiej obsadzając wioski przy traktach prowadzących do Stawiszyna oraz Pyzdr. W Borkowie stacjonował gen. von Nostiz oraz w Kokaninie batalion grenadierów von Liebenau. Do Pawłówka przybył pułk piechoty gen. von Steinedla i do Winiar zbliżała się brygada piechoty gen. von Sohra wraz z pozostałymi bateriami. Powyższa dyslokacja wojsk Reyniera pod Kaliszem stwarzała wiele zagrożeń dla wojsk napoleońskich z powodu ich rozrzucenia na dużej przestrzeni, a tym samym mogły być łatwo izolowane i rozbijane partiami. Rozmieszczenie oddziałów na kwaterach we wsiach pozwoliło na danie krótkiego wytchnienia żołnierzom oraz wskazywało na to, że Reynier nie spodziewał się bitwy następnego dnia. Rozrzucone oddziały nie były zdolne do wzajemnego wspierania się z powodu zbyt znacznych odległości pomiędzy nimi. 13 lutego, korpus wojsk rosyjskich gen. Wintzingerode po przejściu przez Rychwał, około południa dotarł do Stawiszyna. Dowodzący Rosjanami Wintzingerode zorientował się, że przeciwnik nie spodziewa się ataku z północy i dlatego też, po południu Rosjanie, rozpoczęli marsz na Kalisz, przechodząc przez Russów i traktem zbliżyli się do Kokanina. Awangarda rosyjska Lanskoja została powstrzymana przez Sasów dowodzonych przez gen. Lecoqa. Pomimo to Rosjanie w sposób perfekcyjny rozwinęli kawalerię

osłaniającą baterię konną Nikitycza. Elementem zaskoczenia dla wojsk napoleońskich było włączenie się do bitwy rosyjskiej jazdy ukrywającej się w lasach na przedpolach Borkowic. Po pierwszej wymianie ognia artyleryjskiego do walki włączyła się jazda saska i polska. Odważna szarża szwoleżerów von Polentza i polskich „krakusów”, przeprowadzona pomiędzy Kokaninem a Borkowem, została odparta przez regimenty kozaków ukraińskich i aleksandrowski pułk huzarów. Rozbita kawaleria VII Korpusu w nieładzie wycofała się w kierunku Skarszewa. Do niewoli rosyjskiej trafił m.in. dowódca regimentu – płk von Henn. Następnie chcąc masą jazdy zmiażdżyć oddział saskiej piechoty Winttzingeroode wysłał do walki tatarski pułk ułanów von Knorringa, wspierany przez białoruski regiment huzarów, inflanckich strzelców konnych oraz kozaków uralskich co stanowiło łącznie ok. 4000 szabel. Atakująca jazda rosyjska na równinie okrążyła saskich piechurów, którzy wykonując rozpaczliwy kontratak, bagnetami otworzyli sobie drogę pomiędzy szeregami carskiej kawalerii, docierając do brzoźowego lasu na południe od Kokanina. Na przedmieściach Kalisza, dzięki wsparciu ogniowemu brygady gen. Jarry, napór rosyjskiej jazdy osłabł. Za oddziałami jazdy carskiej traktem nadeszła infanteria księcia Wirtemberskiego i gen. Tuczkowa II. Po heroicznej obronie przez kompanie (2. z pułku Prince Antoine, 1. z batalionu grenadierów von Liebenau) wspierane armatkami, Rosjanie opanowali Kokanin i następnie Borków. W PawłóWKu carscy żołnierze napotkali na znacznie silniejszy opór. Rosyjska artyleria rozpoczęła ostrzeliwanie brygady gen. Jarry w Tyńcu, a natomiast Winttzingeroode przystąpił do przygotowania kolejnego natarcia. Następne, uderzenie rosyjskie siłami 4 batalionów oraz obejście pozycji francuskich przez kozaków zmusiło płk Maury do opuszczenia Skarszewa, który skierował swoją brygadę przez Rożdżały w stronę Tłokini. Ponadto ostatecznie zostały odślonięte, w wyniku zaistniałej konieczności oddalenia się wojsk awangardy gen. Gablentza w kierunku Koźminka, pozycje brygady gen. Jarry znajdujące się w Tyńcu. Tymczasem pod PawłóWKiem sytuacja jednostek von Steindela stawała się coraz bardziej skomplikowana. Wzmagający się napór sił rosyjskich oraz zbliżająca się do Tyńca piechota II korpusu rosyjskiego, wpłynęła na podjęcie decyzji o odwrocie wojsk napoleońskich von Steindela. Ponieważ droga do Kalisza przez Tyniec została odcięta przez oddziały II korpusu piechoty rosyjskiej księcia Eugeniusza Witemberskiego (1788-1857 r.), von Steindel i płk Melletin zdecydowali się na wykonanie odwrotu w kierunku Proсны. Żołnierze sascy uformowali się w dwa czworaki batalionowe i ustawili pomiędzy czworobokami działa, będąc atakowanymi ze wszystkich stron oraz ostrzeliwanymi niezbyt skutecznie przez rosyjską artylerię, dotarli do brzegów Proсны. Brygada von Steindela po przejściu Proсны dołączyła do pułków gen. Devauxa. W tym samym czasie do ataku na przedmieściach ruszyła piechota księcia Eugeniusza Witemberskiego. Oddziały carskie zaatakowały Tyniec, obsadzony przez żołnierzy z brygady gen. Jarry i polskiego 2 pułku piechoty napotykając na silny opór. Utrzymanie Tyńca miało znacznie kluczowe dla losu całego VII Korpusu. Natarcie piechoty księcia Eugeniusza na pozycje zajmowane przez brygadę gen. Jarry zostało poprzedzone silnym rosyjskim ostrzałem. Aby jak najdłużej utrzymać teren wokół Tyńca, gen. Jarry ustawił większość 133. pułku w tyralierę, wysuwając żołnierzy poza zabudowania a tym samym zatrzymując rosyjską kawalerię. Po ciężkich walkach, żołnierzom carskim udało się wtargnąć do Tyńca i opanować część zabudowań. Z relacji m.in. gen. bryg. Żółkowskiego, kpt. Zielińskiego, mjr Szymanowniego dowódcy 2. pułku piechoty wynika, że żołnierze Księstwa Warszawskiego odegrali istotną rolę w walkach o Tyniec. W dramatycznym momencie kiedy napoleońska piechota przystąpiła do ostatniego ataku na bagnety, została ona wsparta przez saską brygadę von Sohra nadchodzącą z Winiar. Artylerzyści sascy z dział zlokalizowanych w pobliżu tynieckich młynów, otworzyli ogień do rosyjskiej piechoty, natomiast grenadierzy von Angera salwami z muszkietów otworzyli sobie drogę do Tyńca, równocześnie wspierając kontratak żołnierzy gen. Jarry. Tyniec udało się odbić z rąk rosyjskich i wypchnąć żołnierzy Wintzingerode.

gerode aż do drogi na Kamień. Odparcie rosyjskiego ataku zawdzięczano w znacznym stopniu oddziałom napoleońskim walczącym w bezpośrednim sąsiedztwie Tyńca. Rosyjskie ataki na Tyniec nie były już ponawiane. Około godziny 20 do Kalisza bez przeszkód wszedł ze swoją brygadą von Sahr oraz po opuszczeniu Tłokini Maury. W nocy także do miasta wkroczył pułk ułanów Prince Clement. Wraz z ustaniem walk żołnierze VII Korpusu zostali wycofani przez Reyniera na lewy brzeg Proсны. Do Kalisza nie powrócili: awangarda gen. Gablentea w obawie przed spotkaniem z działającą pod Kaliszem jazdą rosyjską oraz bohaterska brygada gen. von Nostitza, która praktycznie przestała istnieć. O północy z 13 na 14 lutego Reynier rozkazał wyśadenie mostów na Prośnie oraz opuszczenie miasta. W nocy z 13 na 14 lutego obrońcy Kalisza wycofali się z miasta dwiema równoległymi drogami: na Raszków (VII korpus) i Ostrów Wlkp. (Polacy). Następnie maszerując poprzez Kobylin i Rawicz oddziały napoleońskie przybyły 18 lutego 1813 r. do twierdzy Głogów. Z oddziałów polskich, uczestniczących w bitwie, utworzono później oddzielną dywizję pod dowództwem Dąbrowskiego. Odcięta grupa gen. Gablenta, po przejściu Proсны w Grabowie skierowała się do granicy śląskiej. W Salonikach gen. Gablenta połączył się z korpusem J. Poniatowskiego i wspólnie z nim stacjonował później w Krakowie. Wiosną 1813 r. gen. Gablentalowi i jego żołnierzom udało się powrócić do Saksoni. Nierozstrzygnięta do końca bitwa pod Kaliszem, poważnie zachwiała lojalnością wojsk saskich do idei napoleońskiej. Kalisz przez ponad miesiąc, od 24 lutego do 6 kwietnia 1813 r., pełnił rolę kwatery głównej dowództwa armii rosyjskiej, będąc zarazem jednym z ważniejszych miast europejskiej polityki. W dniach 27-28 lutego 1813 r. podpisano w Kaliszu traktat sojuszniczy pomiędzy Rosją a Prusami, dający początek kolejnej koalicji. Żołnierze poddani Fryderyka Augusta odbudowanego VII Korpusu w Torgau, w trzecim dniu „Bitwy narodów” pod Lipskiem, przeszli na stronę koalicji i obrócili broń przeciw swoim dawnym towarzyszom z dywizji Duruttea. Polacy pomimo trudnych chwil i wątpliwości, wiernie trwali przy Napoleonie. Załamany gen. dyw. hr. Jan Reynier oddał się do niewoli wojsk sprzymierzonych, powrócił z niej 12 lutego 1814 r. Po kilku dniach zmarł w Paryżu w wieku 45 lat. Natomiast generał lejtn. baron von Wintzingerode będąc u rodziny w Wiesbaden zmarł niespodziewanie w roku 1818 r. Bitwa 13 lutego 1813 r. pod Kaliszem na Ziemiach Księstwa Warszawskiego, w której walczyli: Francuzi, Włosi, Polacy, Holendrzy, Niemcy oraz Hiszpanie pod dowództwem Szwajcara, przeciwko Rosjanom dowodzonym przez Niemców, odzwierciedlała skomplikowane stosunki polityczne oraz złożone koleje losów ludzkich oraz oddala odzyskanie niepodległości przez Rzeczypospolitą. Bitwę pod Kaliszem z dnia 13.02.1813 r. upamiętnia obelisk w Kokaninie. Ponadto w tzw. Ogrójcu przy kościele jezuitów, dawnym kościele po bernardyńskim stoi kolumna zwieńczona krzyżem, postawiona w 1813 r. na zbiorowej mogile około 300 żołnierzy napoleońskich – francuskich, saskich, polskich i innych, zmarłych z chorób i ran oraz poległych w czasie bitwy z Rosjanami pod Kaliszem. Okres pobytu żołnierzy był tragiczny dla kościoła i klasztoru. Przebywający chorzy i zdrowi żołnierze zniszczyli wiele cennych przedmiotów kultu religijnego oraz bibliotekę. Po upadku powstania styczniowego w 1863-1864 r. zakon bernardynów za wspieranie powstania, Moskale przenieśli do klasztorów w Kole i Kazimierzu Biskupim. Dzięki działalności osób świeckich, sprawujących opiekę nad świątynią po opuszczeniu jej przez bernardynów nie został zniszczony i po odzyskaniu niepodległości kościół i klasztor został udostępniony przez bernardynów zakonowi jezuitów.

gen. Ferdynand von Wintzingerode (1770-1818),
dowódca rosyjskiej awangardy

gen. Jan Reynier (1771-1814), dowódca VII korpu-
su Wielkiej Armii

Tablica na obelisku upamiętniającym bitwę 13.02.1813r. w Kokaninie

Obelisk upamiętniający bitwę 13.02.1813r. w Kokaninie

Kolumna ustawiona na mogile żołnierzy napoleońskich – Kościół o. Jezuitów w Kaliszu

Literatura

- 1 Baranowski M., „Bitwa pod Kaliszem 13 lutego 1813 r.”, Wydawnictwo „Infortedifions”, Zabrze 2006
- 2 Kieniewicz St., Zachorski A., Zajewski Wł., „Trzy powstania narodowe”, Książka i Wiedza, Warszawa 2006
- 3 Kościelniak W., „Kalisz – przewodnik”, Agencja Wydawnicza Sztuki i Rynku, Kalisz 2005
- 4 Łysiak W., „Cesarki poker”
- 5 Norman Davies, „Serce Europy”, Wydawnictwo Znak, Kraków 2014
- 6 Zamojski A., „Polska – opowieść o dziejach niezwykłego narodu 966-2008”, Wydawnictwo Literackie 2011

THE BATTLE OF KALISZ ON 13 FEBRUARY 1813**Summary:**

The battle of Kalisz took place on 13 February 1813. It was a battle between Russian soldiers commanded by Lt. Gen. Baron Ferdinand von Witzingerod (1770-1818) and Napoleon's army soldiers including Saxon, French and Polish divisions of the Duchy of Warsaw as well as other nationalities commanded by the Swiss General of Division Count Jean-Louis Reynier (1771-1814).

The battle of Kalisz was unresolved and challenged the loyalty of the Saxon Army in relation to Napoleon's idea. For over a month, from 24 February to 6 April 1813, Kalisz was the headquarters of the Russian Army and, at the same time, one of the more important cities in European politics. The battle of 13 February 1813 on Kalisz grounds in the Duchy of Warsaw reflected the complex political relations and complicated human fate. It also meant a delay in regaining the independence of Poland.

Key words: battle, Kalisz, Russian army, Napoleon's Army, Lt. Gen Baron Ferdinand von Wintzenrode, General of Division Count Jean-Louis Reynier

DIE SCHLACHT BEI KALISZ AM 13 FEBRUAR 1813**Zusammenfassung**

Am 13. Februar 1813 kam bei Kalisz zu einer Schlacht zwischen den russischen Truppen geführt von General Freiherr Ferdinand von Witzingerode (1770-1818) und der napoleonischen Armee, die aus vielen Nationen bestand. Unter dem Schweizer General Grafen Jan Ludwik Reynier (1771-1814) kämpften sächsische französische sowie polnische Truppen aus dem Herzogtum Warschau.

Die Schlacht bei Kalisz wurde nicht völlig entschieden, sie brachte aber die Loyalität der sächsischen Armee ins Wanken, was die napoleonischen Ideen betrifft. Kalisz wurde über einen Monat vom 24. Februar bis zum 6. April zum Hauptquartier der russischen Armee und damit zu einer der wichtigsten Städte der europäischen Politik. Die Schlacht bei Kalisz am 13. Februar 1813, auf dem Gebiet des Herzogtums Warschau, wo Franzosen, Italiener, Polen, Holländer, Deutsche und Spanier unter dem Schweizer gegen die Russen unter dem Deutschen kämpften, spiegelt komplizierte politische Verhältnisse und verwirrtes Menschenschicksal ab. Die bestehende Situation machte die Chance auf die Gewinnung der Unabhängigkeit noch geringer.

Schlüsselworte: Schlacht bei Kalisz, napoleonische Armee, General Freiherr Ferdinand von Witzingerode, General Graf Jan Ludwik Reynier